

СКАЛКА В ОЦІ, ОСКОЛОК У ГОЛОВІ, ОСКАЛ ВІЙНИ, ВИЩИР ІСТОРІЇ

Posted on 15. Juli 2023 by Marianna Kiyanovska

Під враженням від прицільного ракетного обстрілу популярного ресторану Краматорська, під час якого було важко поранено та згодом померла від глибоких поранень письменниця та правозахисниця Вікторія Амеліна, поетеса-лауреат премії Маріанна Кіяновська, стипендіат 2022-2023 pp. Wissenschaftskolleg у Берліні, написала особистий, літературний некролог. Переклад тексту з української на німецьку здійснила Сюзанна Франк.

Під враженням від прицільного ракетного обстрілу популярного ресторану Краматорська, під час якого було важко поранено та згодом померла від глибоких поранень письменниця та правозахисниця Вікторія Амеліна, поетеса-лауреат премії Маріанна Кіяновська, стипендіат 2022-2023 pp. Wissenschaftskolleg у Берліні, написала особистий, літературний некролог. Переклад тексту з української на німецьку здійснила Сюзанна Франк.

Текст німецькою мовою можна знайти [тут](#). / Die deutsche Übersetzung finden Sie [hier](#).

Попереднє есе я писала на 475 день після повномасштабного вторгнення, відразу після вчиненого росіянами вибуху на Каховській ГЕС. Нині 490 день Великої Війни. День української Конституції. 3415 день після окупації росією Криму. Сьогодні, як і майже щодня за останні майже півтора року, додаток про повітряні тривоги, налаштований у моєму телефоні на Київ і Львів, хоч я з серпня 2022 року -- в Берліні, кілька разів упродовж доби завивав сиренами.

Під час вчорашнього удару, завданого росією 27 червня 2023 року по піцерії у прифронтовому Краматорську, осколком у скроню смертельно поранено українську письменницю і громадську діячку, волонтерку, членкиню

українського ПЕН Вікторію Амеліну, зараз вона бореться за життя.

Це саме вона знайшла щоденник українського письменника Володимира Вакуленка. Рідне село Володимира -- Капитолівка Ізюмського району на Харківщині було окуповане росіянами на четвертий тиждень повномасштабного вторгнення. За день до викрадення російськими окупантами, 23 березня 2023 року, Вакуленко закопав свій щоденник, який він вів від початку вторгнення, в саду біля дому. Росіяни спочатку катували, а потім розстріляли Вакуленка двома пострілами у голову. А Віка вчора була смертельно поранена в голову осколком російської ракети.

Колись я сплела для неї на спицях сукню, у подарунок. Ще до того я кілька разів модерувала у різних містах презентації її першого роману -- "Впродовж листопаду". Якийсь час ми дуже близько дружили, тому для мене її нинішні муки -- дуже особисте. Але навіть якби не страх за життя Віки, удар відразу двома високоточними російськими ракетами "Іскандер" по піцерії в центрі Краматорська однаково був би для мене чимось дуже особистим: на місці загинули 11 відвідувачів, у тому числі 3 дітей, 61 людину було поранено, не всі поранені виживуть, бо деякі їхні травми і рани несумісні з життям.

Контррозвідка СБУ "по гарячих слідах" затримала агента спецслужб РФ, який скоригував цей російський ракетний удар аж настільки, що в його телефоні виявилися фото припаркованих коло піцерії автомашин. Очевидно, раз росія витратила на удар по піцерії аж дві свої найдорожчі високоточні ракети, він не був випадковим. Цілилися саме по кафе, саме по присутніх там волонтерах, журналістах, по місцевих підлітках, по дітях, які прийшли туди з батьками. Серед поранених виявилися іноземці, зокрема троє громадян Колумбії -- засновник організації Aquanta Ucraina депутат Серхіо Харамільйо, письменник Ектор Абад і журналістка Каталіна Гомес. Якраз їх супроводжувала Вікторія Амеліна. Ці люди збиралися писати про війну в Україні.

Можливо, в цю мить я оперую письменницькою уявою, але мені здається, цілцю цього обстрілу була саме Вікторія Амеліна. Мабуть, саме вона з усіх там присутніх найбільше писала про війну, мала найбільш потужний голос про цю нашу війну, останнім часом чутний в усьому світі.

Вона практично півтора року, з перших днів повномасштабного вторгнення, фіксувала воєнні злочини росіян, давала сотні інтерв'ю для медіа в десятках країн світу, робила безліч невидимих назовні речей, фактично, наводячи сотні, тисячі мостів, у різний спосіб. Але насправді її величезна робота, пов'язана з вторгненням росії в Україну, почалася ще у 2014 році. Вона вже тоді вміла рятувати життя людей і вміла свідчити. У вересні 2023-го вона мала їхати в Париж на одну з найпрестижніших у світі стипендію Колумбійського університету, на яку її відібрали з кількох тисяч кандидатів. Власне, щоби писати про війну, нон-фікшн про жінок, які пишуть про війну. Після того її голос став би чутний вже на глобальному рівні. Тому я внутрішньо переконана, що мішенню цього удару була саме Амеліна. Усі присутні там -- так, звичайно. Але Віка -- насамперед.

Я ще не бачила фотографій з місця трагедії в Краматорську в закритих групах, але я бачила фото колумбійців, які сиділи за одним столом з Вікою, вже після надання їм першої допомоги, де сорочка Ектора Абада (теж

поранений, він потрапив до лікарні) -- вся в бризках крові, і я знаю, що це -- не тільки його кров, але й кров Віки. Я дивилася на цю його сорочку багато хвилин, вдивлялася в його очі на фото. У 1987 році колумбійські ультраправі бойовики вбили його батька Ектора Абада Ґомеса, лікаря і правозахисника. Тому і це тяжке поранення Вікторії, і цей черговий злочин проти людяності, вчинений росією, -- злочин, який розгортався буквально на очах в Ектора Абада, бо в Краматорську він став не лише свідком, а й жертвою, і ця катастрофа, всередині якої він опинився, -- все це означає багато нових речей в сенсі осмислення жадливої агресії росії проти України як війни проти глобального світу, проти цінностей глобального світу, проти життя як такого.

Мені здається, цей обстріл росіянами піцерії в Краматорську багато що принципово міняє. Для України, але й для світу також. Для нас -- бо постать, життєвий шлях, зусилля і тексти Амеліної стають героїчними у найвищому значенні цього слова. Попри незліченну кількість жертв цієї війни, саме вона перетворюється на символ злочину росії проти України, саме вона стає символом боротьби проти цього злочину, я б сказала -- в одному ряду з Тарасом Шевченком і Василем Стусом.

Уся доля Вікторії Амеліної, вся її праця, як і її життєві вибори, перетворюються на достеменно свідчення про цей тотальний злочин росії проти українського народу, тяглістю в усі часи, відколи існує росія.

Тарас Шевченко, внук вільних людей, через російське поневолення внаслідок знищення Єкатериною Другою Української Козацької Держави, як і десятки мільйонів українців -- його сучасників, народився кріпаком, по-суті рабом. І, викуплений друзями з принизливого кріпацтва, він вибрав бути не відомим художником у столиці російської імперії, а поетом, причому навіть не у вигнанні, а фактично в тюрмі: 9 червня 1847 р. російський цар Микола І підписав вирок, за яким художник і поет Тарас Шевченко віддавався на 25 років у солдати, «під найсуворіший нагляд із заборону писати й малювати».

Василь Стус -- геніальний український поет, дисидент і політв'язень. Його багато років поступово знищував московський кремль, властиво, росія. Його творчість була повністю заборонена, частково знищена, сам Стус кілька разів був засуджений до тривалого перебування у в'язниці, в таборах. Він загинув під час безстрокового сухого голодування, в тюремному карцері, бо був додатково суворо покараний за те, що передав на волю зошит із віршами.

І Шевченко, і Стус є для українців не просто великими поетами і видатними подвижниками, їхні біографії переосмислюються в руслі міфопоетики, заново моделюються, переорганізуються за законами міфу і поетичної творчості, їхні постаті стають універсальними, втілюють досвід цілої української цивілізації -- спільний ключовий, визначальний досвід напередодні переломного моменту.

Шевченко, борець з кріпосним правом, помер у 1861 році, тобто якраз тоді, коли в російській імперії почалася так звана Селянська реформа Александра Другого. Стус загинув у 1985 році, коли в Україні вже нуртували

процеси, які привели до проголошення Незалежності в 1991 році.

Вікторію Амеліну поранено напередодні нашої перемоги. Вона від самого моменту обстрілу російськими “іскандерами” тієї піцерії в Краматорську має вже не біографію, а Долю. Це Доля -- саме з великої літери. Зараз вона все ще бореться за життя, але навіть сьогодні тим, хто знає її, здається, що перебіг подій в її особистій історії був якимось чином наперед визначений (навіть ім'я її -- Вікторія, “Перемога”). Істинна Доля Вікторії Амеліної відтепер на рівні структур і архетипів вписана в історію України, в історію світової літератури, і вже зараз є очевидним, як глибоко і наскрізно Віка втілює наші цінності і важливість цих цінностей для нашого суспільства, а також абсолютну, беззастережну готовність їх відстоювати.

Я впевнена, що саме вона, саме її ім'я в усі наступні десятиліття, а може, і назавжди, стане впізнаваним в усьому світі, бо вміщатиме весь великий спільний досвід українського народу не тільки в ці дні, а й за всі тридцять років української Незалежності. Віка -- не комбатант, не госпітальєр, не політик, а письменниця, правозахисниця і громадська діячка. Але насамперед вона -- письменниця-що-збирала-свідчення-і-сама-свідчила -- кожним своїм подихом. Я кажу це без пафосу, а як людина, яка знала її справді близько.

Оскільки я вже багато місяців живу в Берліні, на письменницькій стипендії, в мене радше нема по-справжньому розділеного з “моїми”, з усіма моїми, які лишилися в Україні, досвіду, в нас тепер фактично різна уява і різна пам'ять. У нас тепер нерозділений досвід -- в кожного свій, як в людини з ампутованою кінцівкою і в людини з контузією, бо війна для всіх українців одна і та ж, але не однакова. Парамедик, танкіст, пекар, волонтер, “ухилянт”, священник; жінки, чоловіки, діти, підлітки, літні люди -- всі живуть себе у війні абсолютно по-різному. Хтось, як я, намагається запам'ятати, запам'ятати, хай навіть із чужих слів, з чужих фото чи відео, щоб потім свідчити, хтось прагне якнайшвидше забути, когось ще досі гостро болить, а хтось вже майже всуціль знечулений, а ще хтось буквально заціпенів від болю -- так заціпенів, що не має сили навіть на крик і виття. Хтось веде приватний щоденник війни, хтось фотографує, хтось фіксує докази для майбутніх міжнародних судів, як це робила Віка. І я багато в чому саме їй завдячую власний досвід, бо я знаю про цю війну також і завдяки їй, моє знання оплачене ціною тижнів і місяців її життя, а тепер ще й ціною її крові.

Її зусилля, і зусилля таких, як вона, роблять цей наш безмежно різний досвід проживання війни водночас і спільним. Спільним досвідом України, Європи і всього світу. Я знаю не лише про цю війну, я й цю війну знаю зокрема тому, що Віка її описує. Описує не з окопу, не з трагедії біженства в її віддаленості, в її неоплаканості та втраті, а власне з позиції надзвичайно широкого поля зору, перебуваючи всередині катастрофи, але також і збоку, і з якоїсь умовної точки високо вгорі, де птахи, де штучні супутники, де зорі, -- описує як свідок і як хтось, хто збирає свідчення, але також і як глибокий аналітик, і як глибоко обізнаний теоретик. І як специфічний “етнолог-онтолог”. Віка знайшла, а до певної міри й сама створила унікальний формат спостереження і опису, і це робить її ворогом росії номер один, але також і загрозою для росії. Тому, повторюю,

я думаю, що цілячись “іскандерами” в те кафе, хотіли вбити саме її. Адже вона надзвичайно добре описувала цю війну. Її письмо злушувало нашарування пропаганди, постправди. Її письмо протистояло Хаосу.

Всі ці дні, всі роки цієї війни я думаю, що війну треба описувати якомога краще, набагато краще, ніж вона заслуговує. Бо тільки добре описана війна здатна чогось навчити. Замало самих лише документів, недостатньо -- просто зібрати свідчення. Уява і пам'ять співприродні, тому щоби пам'ятати, треба могли уявити. Але як саме -- могли уявити? Щоб могли пам'ятати -- ким треба бути, яким треба бути, де, коли і як саме треба бути? Як саме створити (чи зцілити) саму спроможність пам'яті не лише як безупинної фіксації, а й як осмислення і як безнастанної роботи душі?

Тим більше, що війна триває. Відтак триває всмоктування війни війною, випльовування війни війною, перетравлювання війни війною. Війни так багато, що вона починає руйнувати епістему, саму спроможність до пізнання. У всіх і всяких медіа -- всуціль екстремуми правоти, де ірраціональність і зимне раціо, правда і “вкид” співіснують, навіть на рівні очевидного, але не завжди розпізнаються, і вже зараз формується “постправда” цієї війни. Бо ціла Друга світова -- це сотні тисяч фотографій і кількох тисячах архівів. А кожен тиждень війни росії проти України -- десятки тисяч, якщо не сотні тисяч фотографій, відеозаписів, текстів-свідчень. Як цю війну осягнути в її огроми? Моя відповідь -- цю війну треба не тільки фотографувати і “записувати” на всі можливі носії, за посередництвом всіх доступних медіа, а її треба описувати, при чому не просто долаючи хаос, а формуючи структури для “довгої пам'яті”, для метаісторії. Щоб метаісторія, як і “довга пам'ять” про цю війну належали нам. Ми переможемо (існує думка, що історія пишеться переможцями, і ми зуміємо відстояти нашу історію -- і в минуле, і в майбутнє також), але в цій війні, як ніколи, в боротьбі за нашу історію нам протистоятиме Хаос.

Хаос завжди вистукує крізь війну, мозок завжди хоче вловити ритм, навіть якщо наперед відомо, що ніякого ритму нема. Але можна створити структуру, яка певною мірою організує хаос, і тоді проступатиме ритм. Це добре знали творці барокових і сецесійних рослинних орнаментів.

Сецесія та її орнаменти не без причини пов'язані з fin de siècle. Ми зараз теж у певному сенсі -- наприкінці fin de siècle. Пізнє завершення XX ст., пізній початок XXI століття. Насправді XXI століття почнеться після цієї війни, яка все довкола архаїзує. Вікторія Амеліна своїм подвижництвом весь цей час наближає прихід -- нарешті, колись -- XXI століття. Зібрані нею документальні свідчення -- радше не полотна, а орнаменти, якщо елементами орнаменту можна назвати руїни чи зламані долі. Але я маю на увазі повторюваність. Повторюваність сюжетів, мотивів, повторюваність обстрілів, повторюваність щоденних людських зусиль. Штука в тому, що Віка, крім “орнаментів”, вміє творити також глибокі, багатовимірні полотна, причому не просто панорами, а панорами з “гіперпосиланнями”. Вона фіксує (але і творить) “гіперзв'язки” людей, речей і подій, вона працює з фактами як геніальний архітектор, споруджуючи собор на віки вічні, вона творить форму, оточену пустототою, але пустотою в найглибшому і найбільш наповненому сенсами значенні цього слова. Бо форма, оточена пустототою, -- спосіб подолання хаосу, і так є від моменту Великого Вибуху. Форма, оточена пустототою,

наповнена “гіперпорсиланнями” і “гіперзв’язками” -- основа світобудови. І саме таким я бачу вклад Вікторії Амеліної у наше спільне майбутнє.

Хаос на війні, хаос всередині катастрофи подрібнює життя, і навіть не просто ламає його, а розбиває на друзки. Хаос -- як молоток, що кришить каміння. Тільки розповідь, нарація, і дозволяє мостити дорогу із розрізнених скалочок щебіню, щоб хтось міг іти по ній, тільки “архітектура” роботи душі оповідача дозволяє будувати з каміння дім, щоб хтось міг жити в ньому. Саме розповідь дозволяє збирати каміння, а коли треба -- розкидати його, причому навіть тоді, коли уява й пам’ять і окремих людей, і спільнот переходять у стан безглуздої ошелешеності, коли війна робить абсолютно непрактичними, недоцільними знання і навички мирного часу. Адже війна руйнує саме буття і епістеме.

В українській мові “майбутнє” -- те, що “має бути”, “має відбутися”. Вікторія будувала наше спільне майбутнє як “дім для Дома”. Вона всім своїм життям свідчила і вчила, що аби існувати, щоб зберігати доцільність і саму можливість мислення, треба зосереджуватися на майбутньому. Безумовно, на майбутньому як на перемозі. А для того треба якнайкраще описувати війну.

Треба якнайкраще описувати війну, думаю я, чи то вслід за Вікою, чи рівнобіжно з якимись її думками, треба писати, зосереджуючись на майбутньому, на перемозі, але й на смилотворенні вже зовсім нового часу -- а отже, щоб пам’ятати, нам потрібні у першу чергу уява і живе, неопалиме cogito.

Робота Амеліної -- це робота не просто зі свідченнями і пам’яттю, а й робота з живим cogito. Авторка роману “Дім для Дома” творить “Дім” пам’яті, епістеме, віднаходить вже десь у майбутньому нашу спільну пам’ять про цю війну як місце на землі.

Не дивно, отже, що майбутня книжка Амеліної має бути про тих, хто пише про війну. Має стати не просто свідченням війни, а нон-фікшн-свідченням про тих, хто свідчить про війну. Книга з фрактальними властивостями -- як сніжинка, як дерево, як прожилки на листку. Це має бути книга-дерево, принаймні так я її собі уявляю. Корінь-фрактал, крона-фрактал, один фрактал як відображення іншого. Вона мислиться мені, наскільки я можу собі її уявити, як книга-нескінченність. І в будь-якому разі -- книга як подолання хаосу.

Минуле війни розчленовується на спогади, і доки не з’явиться “спільний текст” колективних спогадів (а відтак навіть і кліше, і загальноприйняті “жести” в практиках культури пам’яті), вони будуть розпорошені, різні.

...

1 липня 2023 року серце Віки Амеліної зупинилося. Саме 1 липня, в день народження Володі Вакуленка. Здається, в цій даті теж є якась неймовірна напередвизначеність.

Їх обох убили росіяни. Як і, мабуть, вже близько сотні тисяч моїх співвітчизників. Їх убили росіяни. Не путін, не росія, і не російські військові за наказом путіна. Не війна. А росіяни.

Руки десятків мільйонів росіян -- по лікті в крові українців, завжди, але особливо тепер. Їхні руки по лікті в крові українців не тільки як народу і нації, а саме як політичної нації. Мільйони росіян винні у геноциді українців як "братнього народу". "Братній народ" -- це такий специфічний російський "каїнізм".

І так, я розрізняю вину і відповідальність. І так, усі без винятку громадяни росії, які не боролися з допутінським і путінським злочинним режимом від моменту початку Другої російсько-чеченської війни, всі, хто в який-завгодно спосіб взаємодіяв путінським злочинним режимом, з російськими олігархами, хто просто "був машиністом поїзда", вдаючи, що не знає, ніби їде цей поїзд, -- відповідальні за геноцид українців як політичної нації.

Цей геноцид тривав, так чи інакше, упродовж цілого XX століття, з особливою жорстокістю він триває в ці дні і, на жаль, триватиме далі, аж до нашої перемоги.

Він триває, хоч не завжди усвідомлюється саме як геноцид. Ціле жахливо довге XX століття всуціль ознаменоване масовим знищенням українців. Хто нас знищував? Росіяни.

Бо якщо для Маяковського синоніми -- "ленін" і "партія", то з тим же правом називання речей для мене синоніми -- "радянська влада", "росія", "кремль". У передмові до видання щоденника Володимира Вакуленка Віка писала про "Розстріляне Відродження". "Радянська влада", "росія", "кремль" вбивають українських художників, фотографів, письменників, музикантів. Вбивають наших майбутніх художників, фотографів, письменників, музикантів. Вбивають ще ненароджених українських художників, фотографів, письменників, музикантів. Властиво, багатьох із нас вони вже вбили. Українське XXI століття вже має своє "Розстріляне Відродження" -- це вбиті й ненароджені наші письменники. Їхня кров, їхня так і ненароджена кров -- теж на руках росіян, які прийшли в Україну вбивати. У тому числі -- дітей. У тому числі -- ненароджених.

Смерть Вікторії Амеліної волає не тільки о пімсту -- до неба, а й про відповідальність. Волає до всієї глобальної спільноти тих, кому не байдуже, чи настане колись для всіх нас XXI століття. Тобто чи настане воно в принципі -- як наше спільне майбутнє.

Іноді сама смерть людини стає її зброєю. Іноді смерть людини стає зброєю для її народу. Такою зброєю для українців на етапі боротьби за Незалежність стала смерть Василя Стуса.

Смерть Вікторії Амеліної наповнила глобальну, між країнами всього світу, розмову про російсько-українську війну новими сенсами, в цій розмові з'явилися цілком нові суб'єктності -- такі, наприклад, як наше Друге Розстріляне Відродження, важливими символами якого стали сама Віка і Володя Вакуленко, про якого вона

писала. Загибель Вікторії Амеліної від російських “іскандерів” стала особливою зброєю України -- зброєю, для якої не існує кордонів.

Галина Крук свого часу сказала: “Мені шкода, що поезія не вбиває”. Поезія -- в суті своїй життєдайна і життєтворча, як молитва, як світло. Я рада, що поезія не вбиває. Але поетичне слово -- як колись, так і тепер, і завжди -- може ставати зброєю. Спостереження і опис можуть ставати зброєю. Віра і надія, навіть любов можуть ставати зброєю. Людське серце з його сокровенним знанням може ставати зброєю. Тому що зброєю щоразу є правда. Це неопалима зброя, як неопалимою є купина -- один із символів ісихазму. Неопалима зброя не вбиває своїх ворогів, як не вбиває ворогів містична чи героїчна неопалима смерть. Але вона дає наділенням нею людям спосіб перемагати.

Тарас у перекладі означає “бунтар”, Василь - “той, хто царює”.

Вікторія Амеліна перемагає самим своїм іменем, яке відтепер -- легендарне і безсмертне.

Titelbild: Viktorija Amelina — in einem Kleid, das Aurorin Marianna Kiyanovska für sie gestrickt hat. © Marianna Kiyanovska